

UNA APROXIMACIÓ A LA FIGURA LITERÀRIA DE SEBASTIÀ JUAN ARBÓ

Josep Igual*

El maxil·lar és obstinat, el rostre, cremat del sol. Vesteix una corbata amb ratlles clares i transversals, una pulcra camisa neta i uns elàstics que mostren, mudat i tot, el seu esperit esportiu inexhaurible. A la seua espatlla hi ha la pedra calcinada d'una torreta de vigilància marítima dels àrabs. Amb gest sever, l'escriptor fita l'horitzó de la mar de l'Ebre, un paisatge que ell ha estat el primer a incorporar a la literatura catalana.

Sebastià Juan Arbó és un autor amb un paisatge propi, de la fotografia estant, sobri i immòbil el fita, a la dreta, petita i marinera, la vila de Sant Carles de la Ràpita, on va ser infantat el 28 d'octubre de 1902.

Per aquestes terres ha passat la sang de Hemingway, ha passat el dibuix exacte de Josep Pla, ha creuat la pólvora de Pérez Galdós i ha fermat els peus navegants el poeta Barral, però aquest paisatge, si avui l'entenem d'una altra manera, si sabem treure-li l'entrellat de la lluita aferrissada de l'home per guanyar el seu pervindre, si copsem l'alenada d'un pols narratiu que corba l'espatlla de qui l'assaja tenaçment sobre els aiguamolls difícils de les quartilles de la millor tradició novel·lística, és gràcies a un nom propi que emplena ample i lluminós el capítol de la millor herència literària d'aquesta ribera: l'Arbó, Tiano per als homes d'aquesta terra i d'aquesta mar.

Sebastià Juan Arbó va néixer a la Ràpita, però a vuit anys anà a viure a Amposta; els seus pares treballaven a pagès al servei d'una família il·lustrada francesa, els Carvallo, que influirà decisivament a canalitzar la seua vocació literària amb una biblioteca plural i vasta on Juan Arbó, picat per l'obsessió i necessitat d'esdevenir escriptor, beurà àvidament.

* IGUAL, Josep. 1988. «Una aproximació a la figura literària de Sebastià Juan Arbó». *Pas-sadís. Quadern de Lletres*, núm. 19-20: 9-22.

Creixé, però, allunyat d'un ambient familiar intel·lectual, i a sobre, en unes terres aïllades que s'incardinaren en la seua obra, donant-li un paisatge propi on situar els seus personatges, bastits, psicològicament, d'una sola peça, amb una càrrega simbòlica aclaparadora.

Si la biblioteca dels Carvallo jugà un paper essencial en la formació del jove Arbó, no s'ha de menystenir la literatura oral de les iaies assegudes en cadires de bova a la porta de casa i passant comptes de crims i fatalitats en la terra de l'arròs. Tot aquest material de tradició oral Arbó l'incorporarà d'una manera o altra en la trama totalitzadora de les seues novel·les.

Cal pensar que el grup social on obre els ulls el novel·lista pertany a la categoria incerta i dolorosa dels marginats: són els pagesos que viuen i lluiten a l'embocadura de l'Ebre, a la Ribera, homes i dones que amb dificultats bàsiques, breguen un boirós pervindre sobre la pell humitejada d'unes terres particularment extremes. La narrativa arboniana, arrelada en aquest univers opressiu, ofereix trets d'una rabiosa venjança i una clara denúncia carregada de violència.

Obra i autor van lligats per innegables raons biogràfiques, i de fet, la novel·lística d'Arbó s'explica a partir de l'experiència iniciàtica del fill de pagesos. Això es pot percebre nítidament en les primeres novel·les del cicle de l'Ebre, les de la primera etapa creativa, i coven com a eix temàtic central la pèrdua de la candorositat adolescent per descobrir un món irremissiblement desolat i tràgic.

L'any 1961 dona a la impremta *Los hombres de la tierra y del mar*, on evoca aquests primers anys de la seua existència i on les pàgines memorialístiques van xopes d'anècdotes i personatges heretats de l'oralitat popular i incorporats, hàbilment reelaborats, a les ficcions.

Però, sobretot, ja tenim un rastre de primera mà sobre aquest sentit tràgic del món i del destí dels homes en aquest món absurd i amarg. La tragèdia inexplicable, el fantasma de la fatalitat reblant els atzars contra la soledat de l'home. Temes constants, reelaborats i perfeccionats amb el pols rigorós i la maduresa creativa del millor Arbó, ja per sempre retrobat com un clàssic honest i indiscutible.

En recordar la seua infantesa escriu Arbó sobre la felicitat bastida d'inconsciència, d'enviliment en els de sota, d'abús en els de sobre. També recorda com un poble ha treballat dilatadament i àrduament sobre la Ribera de terres impossibles, per arrencar-les de l'ermàs i fermar-se un petit espai de dignitat

en el món. Aquest és el motiu central que obstinarà l'autor de *Tino Costa* i que amb fluxos i refluxos amarerà com un homenatge farcit de consciència «dels de sota» la qualitat dels seus llibres.

A Amposta treballa com a meritori al despatx dels amos dels seus pares i devora tots els llibres que li cauen a l'abast. Per afinitats de caràcter, s'inclina pels tràgics grecs, pels autors alemanys, especialment per Goethe, i pels russos, amb Dostoievski al capdavant i al capdamunt de tots.

És en aquest moment que comença a escriure com una autèntica necessitat: «Jo vaig començar a escriure per una necessitat interna, de manera irrefrenable» (López Albiol 1992, 19). La necessitat de fugida d'una realitat opressiva dels primers anys fa abocar-se el primer Arbó; ho trobem molt especialment en novel·les com ara *L'inútil combat* (1931) o *Tino Costa* (1947).

L'any 1927, amb una maleta de cartró amb el manuscrit de dues novel·les —l'una és *L'inútil combat*, que veié la llum de mans de Puig i Ferrer a la «Biblioteca A Tot Vent»; l'altra, *Terres de l'Ebre*, que publicà l'any següent la Llibreria Catalònia— marxa a enfrontar-se amb el seu destí, el seu destí d'escriptor, aquesta determinació no és aliena de res al tall dels seus personatges. Marxa deixant la mare —personatge sempre d'una tendresa incontestable en les pàgines arbonianes— a la punta del camí dels cultius: fuig d'una opressió ofegant envers l'horitzó del seu destí.

Aquell mateix any de 1927 arriba a Barcelona. Amb la publicació dels títols esmentats passa de ser un desconegut a obrir la porta de l'esperança enmig de la polèmica sobre les necessitats i insuficiències del gènere novel·lístic a les nostres lletres. Les esperances es confirmen amb les novel·les posteriors: *Notes d'un estudiant que va morir boig* (1933) i *Camins de nit* (1935) produeixen un fort impacte per l'arrossegament tràgic de la força narrativa que supura l'autor. *Camins de nit* és, sense dubte, una de les novel·les més ambicioses d'Arbó, el seu esperit totalitzador fa el cim, encara que alguns crítics en discuteixen el resultat final.

En aquell moment, tal com ens recorda Carme Arnau, Albérès, el prestigiós crític francès, considera Arbó com un dels autors més representatius del que ell denomina «realisme informatiu», un realisme que obre també les fibres de les emocions com a esdeveniments i que vol plantejar grans problemes gairebé atemporals, molt especialment els conflictes socials del món real.

A Barcelona, Arbó es professionalitza, acudint a la brega regular de les col·laboracions periodístiques. Com ha recordat recentment Llorenç Gomis, cap de col·laboracions de *La Vanguardia* una bona colla d'anys, els treballs d'Arbó en aquest terreny eren molt professionals. Els articles d'Arbó a *La Vanguardia* de Barcelona sovint són reflexions sobre literatura, petits soliloquis planers escrits amb una prosa vigorosa. Amb freqüència, aquests articles fan la impressió d'esdevenir la seqüela d'un sol tema, ja que la potència i el tempo de la prosa del novel·lista necessiten més espai del destinat habitualment a aquestes il·lustracions periodístiques.

En la vida ciutadana, Arbó va instaurar un petit ritual de discreta bohèmia: acudia al Saló Rosa i transportava les quartilles del seu estudi casolà a la taula del cafè del passeig de Gràcia, o també acudia regularment a El Oro del Rhin, a la Gran Via cantonada Rambla de Catalunya. Al llarg d'anys i anys, Arbó entrava al cafè escollit, i educadíssim amb tothom, s'instal·lava amb la cartera farcida de quartilles. Arbó no vol perdre la seua penetrant curiositat pel rostre humà ni quan solca pacientment l'ermàs dels seus papers.

A més del periodisme, l'escriptor realitza tasques editorials que complementen les solucions alimentàries de *La Vanguardia* i *ABC*.

La postguerra talla, amb afilada dalla de dolor, la seua producció. Segueix fent vida ciutadana, però s'imposa un ample silenci que trencarà el 1947 amb l'aparició de *Tino Costa*, que aparegué simultàniament en català i en castellà. El llibre assoleix el punt més elevat de la seua popularitat en castellà, ja que Arbó ha traduït la principal producció novel·lística catalana al castellà i havia signat una formidable biografia sobre Cervantes (1945) que assolí un èxit rutilant i ha estat traduïda a les principals llengües europees. Conjunturalment opta pel castellà com a llengua de creació i sempre en el parèntesi amarg de la professionalització necessària en el país desolat de després de la guerra dels tres anys.

La majoria de comentaristes especialitzats contemplen l'etapa de les novel·les en català, però, com la més representativa, situades cronològicament abans del fratricidi del 36, a excepció de *Tino Costa*, que conformaria una mena de trilogia amb la Ribera com a paisatge vital juntament amb *Terres de l'Ebre* i *Camins de nit*.

Arbó banya les experiències personals pel tint de l'ànima, una ànima mig russa, a la manera decisiva de Dostoievski. Per afinitats de paisatge, la marjal del Xúquer o de l'Albufera conformen l'àrdua postal emprada també

per Vicente Blasco Ibáñez, s'ha agermanat molt sovint el valencià amb el rapitenc, però tal com assenyala Joan Fuster en un article exhumat recentment del garbell espectacular de col·laboracions al diari *Levante* des de 1952 fins a 1957:

En Blasco es drama lo que en Arbó se da como tragedia. Al primero se le pudo llamar naturalista, al segundo, ya no: a *Camins de nit y Terres de l'Ebre*, sin ceder un ápice en la tensión narrativa, se incorporan leves recursos poemáticos o rápidos escorzos psicológicos. Blasco apunta, a veces, a sociologías más o menos disimuladas, Arbó quiere meter en la realidad que cuenta una cierta presencia del misterio... Por eso, sin duda, resultan superiores o más personales. (Fuster 1955)

Arbó transforma les experiències i les rondalles escoltades d'infant en ficció, gràcies a dues influències literàries decisives, la d'Eurípides, d'una banda, i l'empremta evident de Dostoievski, d'una altra. Al pròleg de *L'inútil combat* escriu: «Coneixia Puig i Ferreter per haver llegit algunes novel·les seves: no m'havien entusiasmat, era, sí, del millor que es feia a Catalunya en el domini de la narració, amb Soldevila en el conte i Llor en la novel·la, que m'agradava més, era el cas que jo aleshores estava amb Dostoievski, amb Tolstoi, amb Balzac, amb Dickens: la davallada era massa forta, la diferència massa gran, perquè l'obra de l'escriptor pogués despertar-me entusiasme» (Juan Arbó 1966, 31). Pel que fa a Eurípides, tal com ha trobat la comentarista Carme Arnau (1987, 55), Arbó assenyala que la concepció del món reflectida a les seues novel·les té una marcada influència de l'autor grec. Així, hi haurà la presència d'una fatalitat inajornable que sembla menar els personatges directament a llur perdició, mentre que la llei visceral i cega de la crueltat presidirà les relacions humanes, una crueltat que precipita, sovint, els esdeveniments envers la tragèdia arrasadora i irreparable. L'home serà un solitari que viurà contrastat en un escenari desolat, sota un cel aclaparador i terriblement clar, i sentirà com l'orografia propera, fins i tot, l'oprimeix fins a l'ofec. En aquest punt trobem la filiació dels tràgics grecs de l'escenari per on desfilaran personatges bastits d'una destrada nítidament dostoievskiana, amb una psicologia autoanalítica minuciosa, exhaustiva, que delata plecs malaltissos i conflictius incapaços d'enfrontar-se a la realitat aclaparadora i desesperada; sovint aquests personatges d'Arbó voregen la desraó, la folia absoluta, i molt sovint hi cauen de quatre grapes.

L'autor de *L'espera* passa les accions de les narracions pel sedàs protagonista de l'ànima: l'ànima és personatge central, sensitiu, de les novel·les

cabdals russes. Tasis i Marca (1935) ja notà que «S. Juan Arbó té una visió agra i deprimida del món i dels homes. Si el personatge gairebé únic de la seua primera novel·la acusava una filiació russa, pel fatalisme i per la tortura constant de la seua vida, en *Terres de l'Ebre* podríem dir que tots els personatges duen aquesta empremta desesperada de l'ànima russa» (1935, 47). Per simbolitzar l'angoixa de l'home en el món absurd, on l'humà se sent estrany, intrús, passavolant, Arbó recorre a una imatge que repetirà amb regularitat i d'herència de l'autor rus: la del presoner. Els personatges d'Arbó, d'una sola peça moral, se senten presoners metafísics a voltes i són presoners reals d'altres. Arbó se situa, per tant, sense embuts, en l'existencialisme, que considerarà Dostoievski com a figura cabdal i aprecià Eurípides.

L'inútil combat gira al voltant d'un únic personatge de clara arrel en les influències apuntades. Un noi se sent marginat pels seus orígens humils; aquesta marginació va creant dintre seu una exasperada ràbia que l'escriptura del llibre reflecteix en una atmosfera espesseïda i tèrbola, que desenllaçarà en la seua fugida, motiu constant en els relats arbonians. El viatge encetat pel fugitiu el mena a una desencisada comprovació: a tot arreu, i sota tots els règims possibles, l'home és un oprimat.

Notes d'un estudiant que va morir boig és escrita, com la novel·la anterior, en primera persona, i és un treball que ha obsessionat l'autor, ja que n'ha donat dues versions més del tema, *Hores en blanc* (1935) i *L'hora negra* (1961), que neix de la seua versió castellana homònima. Ell presenta un monòleg interioritzat d'un estudiant que esdevé boig i ens ofereix un Arbó gairebé inèdit —potser assajat més tard amb un intent de novel·la picaresca a la manera dels clàssics del gènere castellans—: un humorisme tràgic i esbiaixat.

Terres de l'Ebre és la novel·la dels humiliats i els ofesos de la societat, dels oblidats pagesos de la Ribera, però també la tragèdia de la soledat, una soledat que mena a la destrucció inapel·lable de la persona humana. L'autor recorre a la tercera persona narrativa i crea una obra de gran ambició, centrada en la figura d'un pare i el seu fill, que empenyen una vida de soledat, treball aspre i misèries sense treva en unes terres desfavorides. El cel indiferent i ample és el testimoni immòbil i sord de les seues dissorts. El pare acceptarà estoicament el destí, però el fill emprendre la fugida. El pare, que sense demostrar-ho amb el més petit gest de tendresa, estimava el seu fill, esdevindrà boig i se suïcidarà en veure que ell, que ha solcat una existència de sacrificis infinits, és empresonat per una justícia arbitrària. Tal com

assenyala Fuster (1955): «Ese “clima trágico” es lo que salva a la novelística de Arbó de las garras de la “literatura comarcal”».

Camins de nit enllaça, per les seues característiques i ambició, potser encara més eixamplada, amb la novel·la anterior. Marçal, el protagonista, i Mercè han de lluitar amb el món que els envolta, un nucli rural despietat i opressiu, i un passat novel·lesc de la dona que impedeix llur amor. La fatalitat porta Marçal al crim, però Mercè l'acompanyarà on ha de complir la seua condemna. El final de la trama recorda, amb una claredat meridiana *Crim i càstig*.

Tino Costa narra la història d'un home solitari i marginat pel seu naixement. Es tracta d'un artista torturat i que no fa concessions a la tribu, que sembla avançar de manera inexorable envers la seua destrucció. I de fet, la novel·la conclou en la lapidació de Tino per tot el poble, un poble que juga, en aquest cas, el paper semblant al crit coral grec. A la seua mort, la dona que estimava Tino es traurà la vida, perquè els personatges d'Arbó, ja s'ha dit, són fets d'una sola peça moral, d'una sola destrallada violenta i definitiva. Si en altres llibres Arbó expressava la seua visió a través d'una història, la història d'uns personatges —«Tota novel·la és la història d'uns personatges», deia Brincourt—, la vessant artística de *Tino Costa* permet inserir a l'autor els seus propis pensaments en la psicologia del protagonista.

Amb *Sobre las piedras grises* (1949), Arbó assoleix el Premi Eugenio Nadal, el mínim vital de literatura que necessitava la societat burgesa barcelonina (Gomis 1992). Enceta una nova producció escrita en castellà i de la qual cal destacar *Martín de Caretas* (1955). Escriví quatre biografies sense abandonar la visió del novel·lista. La de Pío Baroja merescué l'elogi del narrador basc.¹⁰ La d'Oscar Wilde és més que valenta per a l'època. La més important sense dubte, és la dedicada a Cervantes, que serà molt traduïda i esdevindrà una de les fites editorials més notables de l'autor, que pensava dels seus llibres: «No he estat autor de grans èxits, alguna obra s'ha venut bé, però en general sóc un autor de sortida lenta i constant» (López Albiol 1992, 20).

Cal destacar la, en el seu moment, polèmica biografia de Verdaguer (1952), escrita en català. D'aquesta obra, l'especialista en l'obra de Verdaguer i novel·lista Isabel-Clara Simó (1992) opina:

Les he llegides totes, les biografies de Verdaguer. Les he estudiades. He llegit tota l'obra del poeta. Que el meu llibre —es refereix a *El*

¹⁰ *Nota dels editors*: Mort l'any 1956, Pío Baroja mai pogué veure publicada la biografia que li dedicà Sebastià Juan Arbó, apareguda l'any 1963.

mossèn— agradi o no agradi —l'autora reconeix obertament haver-se basat en la biografia d'Arbó sobre l'autor del *Canigó*— és natural, com en tota obra escrita. Que els qui dient-se verdaguerians hagin consentit que sigui titllat de boig i no se n'hagin sentit ofesos, no em sorprèn. Però he de dir que no he trobat cap biografia, ni curta ni llarga, ni de la dreta ni de l'esquerra, ni d'erudits ni de persones que simplement estimaren el poeta, que li arribi ni a la sola de la sabata a la biografia de l'Arbó. I crec que no m'equivoco si dic que el temps li farà justícia.

Afegeix l'autora de *La salvatge*:

Podem estar o no d'acord amb el seu punt de vista, però ni per meticulositat, ni per equanimitat, ni per complitud, s'ha escrit res sobre Verdaguer que millori l'obra d'Arbó. Aconsegueix allò que només els millors biògrafs han aconseguit: ficar-se en la pell del personatge, donar-li vida, mirar d'entendre'l i que l'entengui el lector. (1992, 22)

Sobre aquest tema espinós que malmenà el prestigi del rapitenc en algunes esferes de la intel·ligència catalana, afegeix Fuster (1952) en un article del diari *Levante* amb l'obra recent lliurada al públic:

Lo bueno del libro de Arbó es que elude caminos fáciles, y ateniéndose con rigor al dato y a la conjetura lógica, nos ha “des-sublimizado” la figura de Verdaguer. Ha devuelto al poeta su humanidad exacta. Y al mismo tiempo, reivindicando al hombre, abre una posibilidad de entender su obra, de signo inverso a la habitualmente seguida: con Arbó vamos del hombre a la obra, y vemos ésta en función de aquél, para comprobar su congruencia firme e indisoluble.

I afegeix:

Arbó ha expuesto con claridad el «caso Verdaguer». El biógrafo desvela, sin empachos ni tiquismiquis, lo que los verdagueristas anteriores cuidaban de disimular. (1952, 6)

El Montaigne de Sueca agraeix a l'Arbó haver-li deslliurat el poeta de l'estampeta que l'Església acostuma a facilitar-nos dels seus poetes; al capdavall, el poeta és un home de dubtes tèrbols que contrasta amb la imatge angelical que se n'ha ofert reiteradament.

En els últims anys i tan aviat com les circumstàncies li foren més propícies, Sebastià Juan Arbó tornà al català, com ho proven les *Narracions del Delta* (1965), narracions centrades novament en la seua infantesa i en el paisatge més reeixit dels seus relats, i les novel·les *L'espera* (1967) i *La masia* (1975). La seua producció ha estat traduïda al rus, a l'anglès, a l'italià, al francès. La seua biografia sobre Cervantes ha estat traduïda a tots els països d'Europa i als

Estats Units. El fet no és més que el reconeixement a la seua qualitat indiscutible, però al nostre país l'obra arboniana ha patit un llarg i espès silenci vingut de la guerra bruta dels oblits gens naturals. Isabel-Clara Simó (1992) pensa que

Veia com se celebraven figures molt inferiors. Però de l'Arbó, no en parlava ningú més que alguns honestos estudiosos. Aviat vaig comprendre que hi havia alguna cosa que condemnava l'escriptor de l'Ebre. ¿Per què s'havia passat al castellà? ¿Per què no combregava amb aquell credo que deia, i que no sé en què consisteix? ¿Per què no convenia a no sé qui o a no sé què?.

I conclou:

Trepitgem els nostres grans autors amb una inconsciència esfereïdora. Jo m'he proposat no caure mai en el parany. Per això em fa goig afirmar en públic que Arbó és un dels nostres més grans novel·listes. (1992, 22)

Aquest oblit a què s'ha rebut l'escriptor ha anat tenint, en els darrers anys, algun desgreuge significatiu. Edicions Columna i el talent d'un jove escriptor rapitenc, Emili Rosales, han editat l'*Obra catalana completa* del Dostoievski de les Terres de l'Ebre. Alguns autors de les darreres fornades han reconegut la influència d'Arbó i l'autor de l'Ebre ha començat a retornar d'uns camins de nit tancada i deshonest. Ara que els nets hem bastit modestament la conxorxa per poder situar aquesta primera figura on li escau, és un bon moment per rellegir les seues pàgines, parides, com ha indicat en Paco Candel (1992), corbant l'espatlla d'aquell qui les escriu, pàgines plenes de grandesa, escrites a la manera del novel·lista rus Dostoievski. Són novel·les de pes i qualitat, escrites per un pagès obstinat que un dia sortí per les senderes de la incertesa a enfrontar-se amb la seua vocació d'escriptor. I és que la traïció a la vocació, com assenyalava Ortega y Gasset, és el que es paga més car. Sebastià Juan Arbó no abandonà mai ni un bri de la seua agredolça vocació, malgrat que li tocà viure temps molt opacs i obtusos. Empenyé amb un impuls formidable el seu ofici, fins al 2 de gener de 1984, en què abandonà aquesta vall absurda, deixant al calaix de sota una novel·la encara inèdita i una quantitat de papers magnífics que caldrà intentar donar a la impremta per rescabalar un clàssic de la nostra més digna tradició.

BIBLIOGRAFIA

- ARNAU, Carme. 1987. *Marginats i integrats en la novel·la catalana (1925-1938)*. *Introducció a la novel·lística de Llor, Arbó, Soldevila i Trabal*. Barcelona: Edicions 62.
- CANDEL, Francisco. 1992. «Quan Sebastià Juan Arbó era Sebastián». *Tresmall*, núm. 2: 29–31.
- FUSTER, Joan. 1952. Entre un altar y un dolmen. *Levante*, 20 de novembre, 6.
- FUSTER, Joan. 1955. Novelistas españoles de hoy: Sebastián Juan Arbó. *Levante*, 19 de juny.
- GOMIS, Llorenç. 1992. «Un novel·lista a la ciutat». *Tresmall*, núm. 2: 28.
- JUAN ARBÓ, Sebastià. 1966. «Pròleg a la present edició». Dins *L'inútil combat*. *Obra catalana completa (I)*. *Novel·les de l'Ebre*, editat per Sergi BESER, 29–36. Barcelona: Edicions 62.
- LÓPEZ ALBIOL, Màrius. 1992. «Converses amb Sebastià Juan Arbó». *Tresmall*, núm. 2: 16–20.
- SIMÓ, Isabel-Clara. 1992. «El Verdaguer d'Arbó». *Tresmall*, núm. 2: 21–22.
- TASIS I MARCA, Rafael. 1935. *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*. Barcelona: Publicacions de «La Revista».